

С.В. Лишко

Черкаський державний технологічний університет, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛКІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПІВНІЧНОЇ ВІЙНИ (1700 – 1702 рр.)

У статті досліджується участь та особливості застосування на полі бою слобідських козацьких полків у початковий період Північної війни, яку вела Російська держава (імперія) зі Швецією на поч. XVIII ст.

Слобідська Україна – це особливий регіон, де в др. пол. XVII – XVIII ст. функціонували своєрідні козацькі полки, котрі зіграли надзвичайно важливу роль у заселенні краю та захисті від кочовиків. Від середини XVII ст. почали формуватися нові військові формування, відомі як слобідські козацькі полки, що організаційно входили до складу російської армії. Специфікою теми, що досліджується, є її порівняно незначна репрезентативність в історіографії. Однак існує ряд праць, що безпосередньо присвячені означеним вище аспектам. До них можна віднести праці Є.О. Альбовського [1], Д.І. Багалія [2], П. Головінського [3], Д.Г. Гумилевського [4], С.С. Дідика [5], С.В. Потрашкова [6].

Метою даної статті є дослідження участі слобідських козацьких полків у Північній війні, яку вела Російська держава (імперія) зі Швецією на поч. XVIII ст., та визначення особливості їх застосування на полі бою.

У 1700 р. вибухнула Північна війна. Слобідські козацькі полки в повному складі (3500 чол.) були спрямовані Петром I на північ до Нарви, де повинні були розгорнутися основні бої. Безпосередньо під Нарвою вони участі не брали, тому що на той час ще знаходилися на марші, виступивши з місць дислокації в жовтні-місяці. Тільки в середині грудня 1700 р. козаки ввійшли до складу легкої кавалерії армії графа Б.П. Шереметєва, що саме формувалася в районі Пскова. Зимові квартири слобожанам організували на кордоні з Ліфляндією.

До березня наступного року слобідські козаки разом з іншими іррегулярними формуваннями вели проти шведської армії справжню «рейдову війну», до якої виявилися добре підготовленими. Постійна боротьба з кримськими і ногайськими татарами дозволила запозичити досвід набігів на ворожу територію. У наступі на землі, зайняті Швецією, слобожани діяли так же швидко, як і кочовики на Слобідській Україні: нападали на невеликі шведські загоны, спалювали населені пункти, захоплювали полонених і худобу. Їх рейди взимку 1700 – 1701 рр. територіально охоплювали десятки верст. Результатами таких заходів стали не тільки знищені обози, спалені мизи, але і шість тисяч полонених, що захопили слобідські козаки разом з іншими легкими військами [7, с. 46].

З новою силою бої розгорнулися восени 1701 р. 14 вересня син командуючого М.Б. Шереметєв із 4-тисячним загonom, до складу якого входили і слобідські полки, раптово напав на Ряпину мизу і знищив підрозділ майора Розена, що складався з 800 чоловік, захопивши в полон самого командира і 80 драгунів. Польський письменник Я. Орновський у своїй книзі, присвяченій історії роду Донців-Захаржевських, пише, що в цьому бою козаки «шведов душили как кур», багатьох потопили в річці Вибовці, розділивши після бою майно загиблих ворогів як військовою здобич. У цьому бою війська М.Б. Шереметєва захопили великий шведський склад з озброєнням, боєприпасами і продовольством. Потім біля мизи Рігве російський корпус знищив шведський загін під командуванням капітана Нолькена, що складався з 200 чоловік [8, с. 334]. Росіяни,

бажаючи розвинути успіх, стали просуватися всередину території Лівонії, але під мизою Раугою були оточені Шліппенбахом і розбиті. Наслідком цієї поразки стала відмова Шереметєва від відкритих сутичок із супротивником. З новою силою спалахнула «рейдова війна» проти шведів, у якій активну участь прийняли слобідські козаки.

Наприкінці грудня 1701 р. Шереметєв зі своїми військами: 4 тис. драгунів і 6 тис. легкої іррегулярної кавалерії, що включала слобідських козаків, калмиків і татар, а також із загоном піхоти – 8 тис. чол. при 16 гарматах, рушив за «свейський рубіж» і вирішив атакувати корпус Шліппенбаха біля Ерестфера. Слобідські козаки з великим умінням зав'язали бій, атакували і знищили шведський авангард підполковника Ливена у складі 300 чол. А 1 січня 1702 р. загін Шереметєва зійшовся з основними силами шведів під Ерестфером, що приготувались до оборони.

Шереметєв наказав кавалерії всіма силами атакувати позицію шведів із трьох сторін. Драгуни і козаки дали залп із рушниць, а потім разом із калмиками та татарами вдарили палашами і піками. Незважаючи на стрімкість нападу, атака російської кавалерії була відбита з великими для неї втратами. У цей час на полі бою з'явилася російська піхота, а кавалерія, перебудувавшись, знову атакувала супротивника, цього разу успішно. Шведи, витративши свої заряди, стали відступати зі своїх позицій, а потім і зовсім побігли з місця бою. Козаки, калмики і татари переслідували відступаючих протягом трьох верст [1, с. 135]. Шведи загубили до трьох тисяч убитими, у полон було взято 14 штаб- і обер-офіцерів, 356 нижніх чинів. Переможцям дістався весь шведський обоз і 4 гармати, 8 прапорів шведських частин [7, с. 48].

Перемога біля Ерестфера стала першим великим успіхом об'єднаних збройних сил Росії в Північній війні. У Москві на честь перемоги навіть дали гарматний салют.

Влітку 1702 р. фельдмаршал Шереметєв виступив із Пскова на чолі більш ніж 17-тисячного корпусу: 9 драгунських полків, 3 полки помісної кінноти (московських гусар, копейщиків і рейтар) і три тисячі легкої кавалерії, що складалася зі слобідських козаків, калмиків і «кінних татар», кавалерію «підсилили» 24 гарматами і відносно невеликою кількістю піхоти. Легка кавалерія, першою підійшовши до р. Амовж, знищила шведських вартових і переправилася на її правий берег. У ніч на 18 липня силами авангарду збудували знищений шведами міст, і вже зранку 18 липня цей загін напав на ворожий табір під Гуммельсофом (Гумоловою мизою), що знаходився в 15 верстах від Амовжи.

Шліппенбах, намагаючись розгромити супротивника відразу і вщент, атакував російський авангард усіма своїми збройними силами. Слобідські козаки, калмики та татари, не витримавши напору шведів, почали відступати, зминаючи драгунські полки і залишаючи на полі бою прапори і пушки. Проте на той час до поля бою наблизились драгунські полки Баура та Вердіна і потіснили шведів, зупинивши відступ авангарду, зав'язався запеклий бій, у результаті якого шведи почали втікати. Командувач шведськими військами Шліппенбах, кинувши піхоту й артилерію напризволяще, з кіннотою кинувся до Пернова, де ледь не потрапив у полон до російських драгунів і українських козаків, які були саме направлені для переслідування. Втрати шведів у бою склали: 5 490 вбитими і пораненими, 308 полоненими, 21 прапори, 16 гармат і весь обоз. Російські війська недорахували 400 убитими і декілька сотень пораненими [9, т. 8, с. 84]. Після перемоги під Гуммельсофом фельдмаршал Шереметєв перетворився на повного «господаря» Лівонії.

Після повернення з Лівонії слобідські козацькі полки розформували, а вояків відпустили додому. На Слобідську Україну вони повернулися наприкінці 1702 р.

Черговий раз зі шведами слобідським полкам довелося воювати наприкінці січня 1709 р. в бою під Опішнею. До того вони продовжували нести прикордонну службу, а також брали участь у придушенні повстання Кіндратія Булавіна, що охопило і південну частину Слобожанщини.

Отже, участь слобідських полків у Ліфляндській кампанії продемонструвала значно розширений спектр їхнього бойового застосування – від ведення тактичної розвідки і «рейдової війни» до прямої сутички з регулярною шведською піхотою та кавалерією, а також переслідування супротивника, який відступав. Одним із найважливіших чинників перемог царських військ над шведськими в Ліфляндії в 1701 – 1702 рр. стали спільні заходи тільки-но сформованої регулярної кінноти з легкими іррегулярними кавалерійськими формуваннями, що склалися з чудово підготовлених вершників. Вони діяли «врозсіп», а оточивши шведські бойові порядки, атакували їх із флангу і з тилу.

Поряд з цим, участь слобідських козаків на першому етапі Північної війни засвідчила недоцільність використання таких підрозділів і взагалі іррегулярних формувань проти регулярної піхоти та кінноти у відкритому зіткненні, але в той же час довела: на козаків можна покласти задачі розвідки, «рейдової війни», переслідування супротивника, тобто завдань, що входили у поняття стратегічні дії на театрі воєнних дій. Саме стратегічні задачі вирішували вони в рейдах по тилах супротивника, спрямованих на руйнацію його інфраструктури.

З метою визначення напрямів подальшого історичного дослідження національних військових формувань України, використання отриманого досвіду у воєнній теорії та практиці (зокрема, в процесі підготовки особового складу Збройних сил України), подальшої розробки потребують питання, пов'язані з висвітленням кардинальних зрушень в організації слобідських українських полків, системі бойової підготовки та навчанні особового складу, особливостей їх практичного застосування, а також аналізі традицій таких формувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альбовский Е.А. История Харьковского слободского казачьего полка. 1651 – 1765 гг. / Альбовский Е.А. – Харьков, 1895. – 218 с.
2. Багалея Д.И. Заметки и материалы по истории Слободской Украины / Багалея Д.И. – Харьков : Тип. губерн. правления, 1893. – 176 с.
3. Головинский П. Слободские казачьи полки / Головинский П. – СПб., 1864. – 246 с.
4. Филарет (Гумилевский Д.Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии / Филарет (Д.Г. Гумилевский) : в 5-и кн. – М., 1857. – 1859. – Кн. 2. – 336 с; Кн. 3. – 604 с; Кн. 4. – 336 с; Кн. 5. – 462 с.
5. Дідик С.С. Новослобідський козацький полк – суб'єкт колонізації Степової України (1753 – 1764) / С.С. Дідик // Козацька спадщина. – Дніпропетровськ : Пороги, 2008. – С. 167-171.
6. Потрашков С.В. Харьковские полки: 3 века истории / Потрашков С.В. – Харьков, 1998. – 140 с.
7. Гербель Н. Изюмский слободской казачий полк / Гербель Н. – СПб., 1852. – 164 с.
8. Тараторин В.В. Конница на войне / Тараторин В.В. – Минск : Харвест, 1999. – 432 с.
9. Военная энциклопедия. – СПб., 1910 – 1914. – Т. 3. – 515 с.; Т. 5. – 479 с.; Т. 8. – 487 с.; Т. 12. – 511 с.
10. Потрашков С.В. История Харьковских полков / С.В. Потрашков // Позиция. – 1991. – № 1. – С. 5.

С.В. Лишко

Применение полков Слободжанской Украины на начальном этапе Северной войны (1700 – 1702 гг.)

В статье исследуются участие и особенности применения на поле боя слободжанских казачьих полков в начальный период Северной войны, которую вело Российское государство (империя) со Швецией в нач. XVIII ст.

S.V. Lyshko

The Regiments' Participation of the Slobidska Ukraine in the Initial Stage of the North War (1700 – 1702)

The article researches the participation and the peculiarities of using slobidska Cossack regiments in the battle field in the early period of the North war, which was held by the Russian Empire with Sweden in the beginning of the 18th century.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2009.